

SIDDHARTHA EN GALEGO

Franck Meyer

Herman Hesse (1999) *Siddhartha*. Trad. Franck Meyer. Colección Costa Oeste nº 21. Vigo: Galaxia.

Cando desde a revista *Viceversa* se me pediu que escribise un texto sobre a miña tradución ao galego de *Siddhartha* de Hermann Hesse, quedei algo incómodo. En primeiro lugar porque xa pasaron varios anos desde que acometín ese labor e realmente non me lembro moito dos detalles. ¿Por que non querían algo sobre unha tradución máis recente? Logo, en segundo lugar, tampouco me parece moi fácil escribir sobre min mesmo como traductor no contexto dun traballo concreto. O libro está aí, *Siddhartha* quero dicir, calquera o pode ler. A miña presenza está dentro del como de maneira intertextual, claro. Non son unha máquina aséptica e nalgures tinxiría a tradución. Sen embargo, non me gusta a coquetería esa do *traduttore, traditore*, xa que demasiadas veces se abusa dela para defender que todo vale e que a tradución perfecta, disque, non é posible. Será así, pero antes cómpre intentala. ¿Pero afirmar eu mesmo que a conseguín ou non? Creo que non procede.

A preferencia de *Viceversa* por *Siddhartha* supoño que ten algo que ver con que as persoas responsables consideran esta obra como canónica e, de aí, tamén digna de comentarios. Esta hipótese darame pé a ofrecer algunhas reflexións sobre o tema do canon. Logo, como na miña propia percepción sempre relaciono a tradución de *Siddhartha* coa que fixen de *Baixo as rodas*, aproveito esta posibilidade de comparación para chegar a outro tema interesante para a literatura en xeral e a súa tradución en particular: os rexistros lingüísticos. Tocarei, entón, tanto o exemplo concreto de *Siddhartha* e Hermann Hesse como algún que outro aspecto do sistema literario galego.

Sendo *Siddhartha*, sen dúbida, unha das obras máis emblemáticas de Hesse, pode sorprender que a súa tradución, grosso modo, me resultase máis doada que a dun libro menos maduro e logrado do mesmo autor, *Baixo as rodas*. Á parte de tratarse, neste último caso, dun dos meus primeiros traballos, sobre todo ten que ver con que o mundo que se describe nel é o da lingua en que se narra, mentres que *Siddhartha* fala dun universo igualmente exótico para as linguas fonte e termo. É como se a distancia entre o referente extraverbal e o signo neste último caso fose o mesmo tanto en alemán como en galego, ofrecendo as mesmas dificultades de comprensión cultural, mentres que en *Baixo as rodas* xorde o problema adicional de achegar un mundo que só lle resulta estraño a un dos lados, sendo para o outro, pola contra, a súa propia base histórico-cultural. Para ilustralo cun exemplo evidente: o

budismo de *Siddhartha* é unha relixión exótica para galegos como para alemáns; sen embargo, aínda que o protestantismo de *Baixo as rodas* é o natural para máis da metade dos alemáns, tendo todos eles moi interiorizada a existencia de dúas confesións cristiás, aos galegos tal vez non lles resulte moito menos estraño que calquera relixión que non fose o catolicismo.

Outra diferenza entre os dous textos constituía a cuestión dos rexistros. *Baixo as rodas* ofrece unha variedade moito maior que *Siddhartha*, pois á parte da voz do narrador non implicado e omnisciente están os diálogos, fronte ás descrições e a reflexión está o rexistro coloquial, pero tamén aparecen textos escritos ou unha variedade alta falada nun alemán de hai cen anos. Logo, todo isto hai que imaxinalo expresado a través do estilo particular de Hesse. En canto a este, pódese constatar, practicamente para todas as súas obras, unha tendencia preciosista, esteticista con certo toque de sentimentalismo idealista que tamén se plasma na escrita. Nisto, o autor revélase como herdeiro do neorromantismo alemán de finais do século XIX, se ben non cómpre esquecer a súa procedencia dunha casa de misioneiros pietistas, unha corrente dentro do protestantismo na que a palabra interiorizada, austera e sincera ten un papel destacado (en contraste coa liturxia cerimonial católica que vive dos xestos e das formas visibles).

Que houbera, durante o traballo editorial de *Baixo as rodas*, un intento de corrixir a palabra “nubiñas” por “nubes pequenas”, por dar un exemplo, paréceme froito dun total descoñecemento destas particularidades de Hesse e da lingua alemana. Pois este tipo de diminutivo é moito máis raro en alemán que en galego ou portugués e pódese percibir facilmente como rozando o kitsch. Ao querer poñer “nubes pequenas”, o corrector fixouse exclusivamente no semántico, desatendendo por completo o estilístico-afectivo e empobrecendo a versión galega. Afortunadamente, no texto definitivo o que se ve no ceo son “nubiñas”...

Persoalmente, a actitude do corrector paréceme moi típica da situación galega. A desviación do estándar percíbese demasiadas veces como unha eiva, mentres que xa os formalistas rusos o consideraban unha das características que definen un estilo. Sempre co argumento do estado anormal da lingua galega e da necesidade de afianzar unha norma e unha praxe social do idioma, a árbore lingüística, ás veces, pódase tanto que non lle quedan pólas. As cursivas no caso de formas que non corresponden á norma (a unha das normas, habería que dicir) son unha das manifestacións desta actitude, pero tamén o intento de poñer “nubes pequenas”, cando debía ser “nubiñas”. Neste último caso aínda penso que era un tipo de hipercorrección, que vía en “nubiñas” algo demasiado galego nun sentido pexorativo e quería substituílo por algo menos popular e coloquial, “dignificando” así a lingua. Pero este intento paréceme demasiado profesoral. O afán por falar e escribir “ben” e por demostrar que unha ou un sabe facelo leva á aniquilación dos rexistros, é

dicir, a falar e escribir de maneira adecuada e en consonancia co contexto lingüístico, á parte que así en demasiadas ocasión a propia lingua se alza en tema en vez de ser un simple vehículo para transportar contidos. Nada mellor para condenar o galego a unha existencia de ghetto.

O resultado son logo libros nos que os drogadictos falan con infinitivo conxugado, en que nunha novela negra aparece a frase “non erades quen de ousardes facelo” (moi elegante, por certo) ou en que os diálogos dunha historia infantil son de tal artificialidade que, a quen le, lle debe lembrar as estrañas lecturas nas clases de latín. Vaítes... E case todos inciden no mesmo. Están aí certos críticos que amoestan, no caso dun relato, a utilización do nome Josefa para unha señora maior, en vez da forma máis enxebre de Xosefa, cando tanto na vida real como pola propia necesidade do texto en cuestión o típico é que esa señora se chame Josefa. O resultado, outra vez máis, sería unha falsa adaptación a un mundo ideal pero artificial e completamente arredado da realidade experimentable, á parte do triste empobrecemento das posibilidades da lingua, sobre todo ao nivel dos rexistros. En ocasións, as consecuencias chegan a ser verdadeiramente cómicas.

Pódese preguntar se este afán misioneiro e dabondo intransixente vén de determinado fervor de converso, pois case todo o mundo sabe que grande parte das persoas que traballan coa lingua, como poden ser xornalistas ou escritores, mesmo cando non proceden de ámbitos castelánparlantes, si foron escolarizadas en español. Nalgún momento da súa socialización en lingua castelá volven ao galego, idioma dos seus avós seguramente máis que dos seus pais, ou simplemente o estudian e utilizan en certos contextos. Fágase unha proba, por exemplo, nas editoriais galegas. Como normalmente non son as clases populares máis humildes do rural as que logo se dedican a facer libros ou ensinar historia da literatura, chegan a ser, en moitos casos, os neofalantes os que marcan a pauta visible publicamente. Prodúcese unha segunda diglosia que agora fai que a xente que vive o galego desde cativa diga que non fala o galego correcto. É realmente unha mágoa, porque os outros sempre se expresan dunha maneira que deixa claro que elas e eles controlan perfectamente o estándar oficial (ou semi- ou anti-oficial ou como se queira), que controlan un montón de vocabulario medieval ou rebuscado da última aldea abandonada hai cincuenta anos en tras os montes do máis alá, pero que moitas veces provocan a sensación de que, en vez de falaren ou escribiren, están permanentemente citando.

Para os libros significa –e por isto vén a conto– unha presenza demasiado aburrida dunha artificialidade mal entendida. O purismo e academicismo, sen dubidar que nace do compromiso coa lingua e coa cultura galegas, limita o campo de visión cando converte a norma en formigón. O formigón non deixa vivir e afoga. Unha lingua tamén necesita respirar. Nunha situación normalizada, á parte das instancias oficiais da lingua (acade-

mias, universidades, etc.) son a vida cotiá e as súas manifestacións as que actúan como modificadoras da lingua, adaptándoa ás necesidades reais. En Galicia, entre profesores ortodoxos por un lado e profesionais da palabra aplicada incapaces de colocar ben un pronome persoal (en televisión, radio, xornal, lite-ratura, etc.), nada se adapta, senón que a xente pasa: ao castelán. Evidentemente, o que digo é unha caricatura, que tampouco é así. Pero a tendencia é visible mesmo se, a xeito de tabú, non se fala dela.

Na traducción, por conseguinte, podemos atoparnos coa vontade de producir textos neutros, lisos, plenamente normativos e encaixados. Quen teña traballado no eido da traducción literaria, sabe que se valoran moito os textos nos que nada chame a atención. A min, persoalmente, pareceume en máis dunha ocasión de que non querían traducións senón algo como paráfrases, eliminando as características estilísticas do orixinal, concretamente. Pénsese nun relato que trate algo como a alienación, expresándoa tamén a través do estilo. Producindo unha traducción aséptica, eliminaríase un dos logros dese texto: o reflexo da alienación, en canto contido, tamén na forma, é dicir, a lingua. Outro exemplo sería unha poesía contemporánea pero estrañamente barroca na linguaxe. Pois ben, elaborando unha versión neutra cunha linguaxe normal e estándar, máis ben debedora da prosa, pérdese un dos trazos esenciais desta poesía. Estes dous casos vivinos realmente. O que quero dicir: ¡o galego pode tamén iso! Hai que deixar facer e non limitar. Hai que ter máis confianza no propio idioma, mesmo se parece ofrecer unha gama de rexistros quizais inferior á do castelán ou do alemán.

Con respecto á traducción de *Siddhartha*, tiven moita sorte, pois todo o relato se move dentro dun rexistro altamente elaborado e literario, é dicir, case representa algo como o ideal defendido polos profesionais da palabra dos que falei antes. Perfecto. Hesse adoptou un estilo conscientemente arcaico, con moitos paralelismos, repeticións, anáforas, epíforas, fórmulas. O propio comezo da historia é un bo exemplo destas estratexias. É unha maneira moi antimoderna de escribir, antixornalística tamén, unha maneira que, por momentos, nos pode parecer, hoxe en día, algo pesada, aínda que é posible que xa lles resultase así aos lectores do seu momento. Ten o seu aquel de texto sagrado, nisto a forma reforza o contido. Todo é estilización, distancia, palabra absoluta. Non existe o menor intento de aparencia realista.

Hai, no marco da literatura alemana, outro texto que reinventa un mito antigo: o *Zarathustra* de Nietzsche, escrito só poucas décadas antes. E logo está aí unha das lecturas primeiras e básicas de Hesse: a Biblia, en particular o Antigo Testamento. Se algo tiven en conta para a traducción de *Siddhartha*, foi a versión galega dos libros da Biblia. Tratándose dun rexistro sempre moi refinado e conscientemente anti-coloquial, foi posible adoptar un galego cheo de construcións con infinitivos conxugados, por exemplo, ou de palabras selectas. Non houbo necesidade de finxir un realismo nos diálogos, xa que

tamén eles están sumamente estilizados. Noutros termos, esta traducción puido botar man do que noutros casos se peca, como vimos máis arriba.

Verbo do canon, alégame poder comentar as miñas reflexións sobre o traballo con *Siddhartha*. ¿Pero por que esa fixación nas obras consagradas de autores mortos? De acordo, Hesse é unha excepción por seguir sendo un best-seller a nivel mundial, pero, sinceramente, ¿alguén aquí cre que hai moita xente en Alemaña que, fóra do ensino e da universidade, lea obras de Goethe? Entendo o afán (novamente produto da consciencia dunha situación anormal) por completar o fondo de traducións ao galego de obras senlleiras da literatura universal. Pero un sistema literario que funciona de verdade move textos actuais. É unha falacia pensar que, por publicarse Otero Pedrayo en lingua alemana, en Alemaña se vaian demandar libros de autores galegos actuais. Tampouco por existir o *Fausto* en galego a xente aquí vai querer ler a Selim Özdoğan. ¿Alguén sabe quen é Özdoğan? A fin de contas, os posiblemente interesados seguro que xa coñecen a versión española do *Fausto* e non van querer lelo –¡ou compralo!– outra vez.

Non é certo que as traducións teñan máis peso nas periferias, como ten comentado algún teórico do asunto, a non ser que consideremos periferia todo menos o mundo anglosaxón, idea que tal vez non sexa tan inadecuada. Sendo o mercado alemán o segundo máis importante do mundo en canto á facturación e títulos publicados, cómpre salientar que nas listas dos libros máis vendidos as traducións case sempre están á cabeza, deixando pouco espacio, atención e volume de negocios para textos escritos en alemán. Mais isto non significa que a literatura alemana estea perdida, como tampouco a galega no momento en que se incorporen aos catálogos das editoriais traducións de autores contemporáneos de xeito normal e non simbólico.

A literatura como acto creativo e actividade humana de construción de mundos de todos os tempos vive gracias ao cuestionamento do canon. Unha cousa é falar do canon *a posteriori*, en canto patrimonio inmaterial e, sobre todo, desde un punto de vista de investigación universitaria. Outra cousa é non percibir que se cadra o enalzamento do concepto de canon é enganoso e pernicioso xustamente para as periferias, xa que pon en xogo unha idea que se manexa facilmente desde o poder do centro pero que, cómpre non pasalo por alto, torna máis visibles as deficiencias e as feblezas de todo canto non se sitúa no centro, por estar fóra dun canon determinado tamén, a estas alturas debería ser lugar común, a través de intereses de poder. Falar do canon, neste sentido, tamén significa a aceptación do discurso da non-periferia e, de aí, tamén a aceptación da xerarquía implícita. Emanciparse sería outra estratexia imaxinable. Os integrantes da revista *Nós*, curiosamente, cando decidiron publicar fragmentos de *Ulises*, optaron por outra vía, non a da consagración, senón a de conectarse ao miolo daquilo que nese mesmo intre se cocía polo mundo adiante. Velaí unha función ben diferente da traducción, menos obsesionada co pasado que ávida do presente.

Consciente de quizais non responder exactamente ás expectativas de quen me solicitara este artigo, coido, emporiso, que as reflexións inducidas pola tradución de *Siddhartha* si poden servir de estímulo para as lectoras e lectores da revista *Viceversa*. Sen dúbida, abordan temas que tarde ou cedo ocupan a quen se dedica ao estudio ou á elaboración de traducións. Aproveitei a ocasión para falar desde a miña perspectiva elíptica, que chamo así porque unhas veces estou na órbita galega e outras veces ólloa desde fóra. Lonxe de ser un impedimento, considéroo típico da nosa condición de tradutoras e tradutores. Transgredindo fronteiras, somos quen une mundos. Xuntando as nosas experiencias, con todo o que isto move en nós, sexan reflexións ou vivencias, dificultades ou satisfaccións, tamén acadaremos unha consciencia colectiva para dignificarmos a nosa profesión e/ou vocación. Que as miñas consideracións, que non pretenden expoñer a temática de modo exhaustivo senón buscar, tal vez, a provocación construtiva, se vexan como un paso máis nesta dirección.